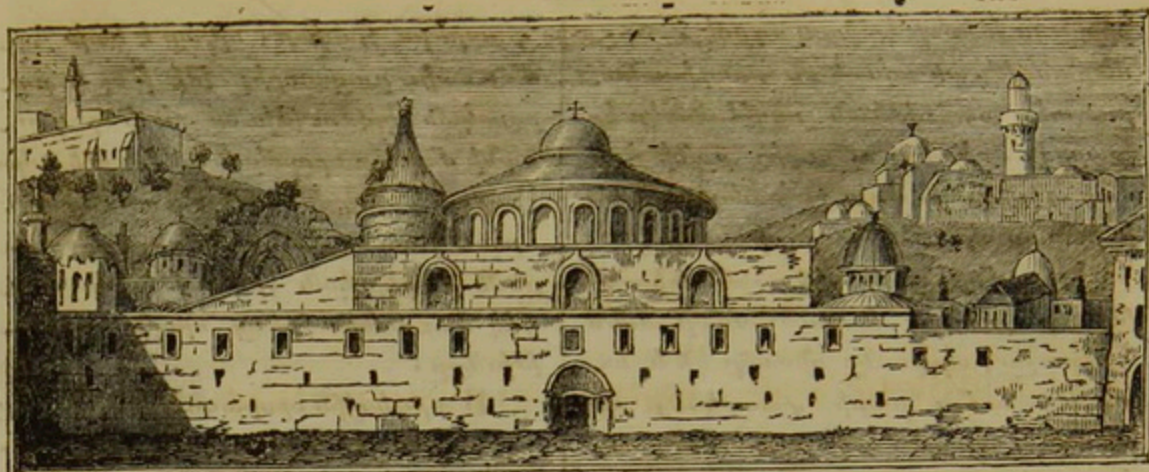

ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ ՏՄԻ
ԹԻԻ 11.

Ա Մ Ս Ա Գ Ի Ր

ՆՈՅՆԵՐԻՐ 30.
1872.

ԸՅԳՆՅԻՆ, ԲԱՆԱԹԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԳԻՏԱԿԱՆ

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԿՐԹՈՒԹԻՒՆ

ԽԲԵԻ ԱՌԱՋԻՆ ԽՍՐԻՍԽ ԸՆԿԵՐԱԿԱՆ ՇԻՆՈՒԹԵԱՆ (*)

ՆԱԽԹԱՅ յօդուածով բացատրեցինք թէ ի՞նչ է Սահմանադրութեան ոգին, թէ ի՞նչ նշանակութիւն ունի մեր Մարտիկի համար իւր արդի դրից ակջ թէ լո՞ւ հասկանալով Սահմանադրութեան ոգին ի՞նչ վնասառիթ հետեւանք և արդիւնք ունեցած է և թէ՛ աւանդաւորից և չարեայ պատճառ մի միայն բարոյական կրթութիւնը համարելով՝ հետեւեցուցինք՝ թէ արդի մը իսկական բարեբաւութիւնը, խաղաղութիւնը և իրաւանց երաշխաւորութիւնը իւր բարոյականութեան մէջ է, իսկ թշուառութիւնը անբաւարարականութեան մէջ:

Իմա տեսնեմք թէ՛ հայ—լրագրութիւնը ի՞նչ նշանակութիւն ունի արդի յաւաքագիծութեան նկատմամբ: Չեմք ուղեր այս մասին երկար խօսիլ, վասն զի նորա արդի վիճակը, ինչպէս ամենուրեք ծառայութիւն, աւելի ողորդ արժանի է, քան թէ խորհրդածութեան. աւելի կարեկցութեան արժանի է, քան թէ քննադատութեան. ըստ որում ի՞նչպէս ասած եմք ուրիշ առթիւ, թէ հայ—լրագրութիւնը աւելի անկախ դարձած է իւր դրիւքը, քան թէ առաջին. որովհետեւ հակառակ իւր պարտուց, ընդդէմ իւր սկզբանց արդարութիւնը պաշտպանելու տեղ աւարտականութեան մէջ:

(*) Հարունակութիւնը, տես թիւ 10:

նիրաւութիւնը կը ջատագովէ . ճիշդ մարտութեան ակոյեան հանդիսանալու տեղ ստութեան յաղթանակը կը բարոզէ . և այս ոչ ուրիշ բանի համար , այլ միայն վատ շահամուտութեան և իմաստակութեան գերի լինելով :

Երբ մարդոյ մը մէջ շահասիրութիւնը կը տիրէ , նորա համար ամեն հանրաշահ սկզբունք մնուիք են և նորա մէջ ամեն բարի զգացմունք կը մեռնին . այսպէս է ինչպէս ամեն անհատի համար , նոյնպէս ամեն վարչական դրութեան և պաշտօնէութեան համար : Այս մեծ և աղէտաւոր թերութիւնը եւս միայն բարոյական կրթութեամբ կը լեցուի : Ինչպէս անհրաժեշտ է անբնական է , մշակութեան կամ երկրագործութեան օրինաց անհմուտ մէկը այսպիսի պաշտօնի մը վերայ հաստատել , վասն զի իւր տգիտութեամբ փոխանակ աշխատեալ կամ գարնան մէջ սերմանելու , ամռան մէջ հնձելու յուսով , ամառան մէջ պիտի սերմանէ ձմեռան մէջ հնձելու ակնկալութեամբ . նմանապէս երբ մարդ մը չէ կրթուած բարոյականութեամբ և չը գիտեր բարոյականութեան օրէնքը կամ սահմանը , բնականաբար այնպիսին աւելի կ'ապականէ քան թէ կը սրբէ , աւելի կ'աւրէ , քան թէ կը շինէ : Տգիտութեան մասին մի և նոյն պատկերը ունի մեր լրագրութիւնը (քիչ բացառութեամբ) :

Թողումք այս և տեսնեմք թէ՛ աղբիւն մէջ դպրոցները կամ դպրոցաց շատութիւնը ի՞նչ աստիճանի կարեւորութիւն ստացած է Ազգին ճշմարիտ յառաջագիմութեան համար . տեսնեմք թէ՛ ի՞նչ օգուտներ մատակարարած է մինչեւ ցարդ . ի մի բան տեսնեմք թէ՛ ի՞նչ են դպրոցները այժմ և ի՞նչ հարկ է , որ լինին : Այս ամենը միառ մի ցուցնելու և բա-

ցատրելու համար , պէտք է նախ համաօտիւ բացատրել . թէ ի՞նչ է բարոյական կրթութիւնը , և ի՞նչ կ'ուսանի մարդ բարոյական կրթութեամբ : Բարոյական կրթութեան սահմանն է երկու բառով ձանաչումս պարզոց : Ուրեմն բարոյական կրթութեամբ մարդիկ կ'ուսանին իրենց պարտաւորութիւնքը :

Սարգկային պարտաւորութիւնքը ընդհանրապէս երեքի կը բաժնուին , այն է պարպաւորութիւնն առ ասպարած . պարպաւորութիւնն առ ընկերն և պարպաւորութիւնն առ անյն . կամ համաձայն ասեմք . «Երաւունք և սէր առ ընկերն , որոյ մէջ թէպէտեւ արտաքին կերպով մարդկային պարտաւորութիւնքը երկուքի բաժնուած են , բայց երբ ընկերական սիրոյ օրէնքը քննեմք , կը տեսնեմք , որ մարդոյ առ անձն իւր պարտաւորութիւնը ի նա ամբողջաբար էր . զի պարտք կը գնէ նոյն սիրոյ օրէնքը անձնիւր մարդոյ վերայ , «Իբէլ ընկերն իբէլ զանյն իբէլ : Պարտաւորութեանց գլխաւորներն գտնէ որոշեղէն զկին . նշանակեմք նոյնպէս իւրաքանչիւրին գործադրելու եղանակը և անկէ յառաջ եկած օգուտները : Սարգը կոչուած է յաշխարհ բարոյական օրէնքը ցուցանելու համար , այսինքն լինիլ այնպէս , ինչպէս , որ տիեզերաց Արարչէն ստեղծուած է . յինքն քնն ցուցանել զպատկեր Աստուծոյ : Սարգ՝ իւր սոյն կոչումը կարող է ի գլուխ տանիլ միմիայն պարտուց ճանաչմամբ և կատարմամբ , այսինքն սիրելով զԱստուած , սիրելով զընկերն և սիրելով զանձն : Երբ մարդ աշխարհի մէջ ճանաչէ իւր բարձր և վսեմ կոչումը , նորա համար Աստուած , ընկեր և անձն բառերը իրերաց հետ սերտ ներդաշնակութեամբ կ'ապուած են : Այն ժամանակ մարդ կը սիրէ իւր ան-

ձը իւր ընկերի համար, կը սիրէ իւր անձի առողջութիւնը 'ի դիպահէն ժամանակի իւր ընկերի բարութիւնն առնելու համար, կամ որ նոյն է նորա օգտի և բարեխառութեան զսէլու համար. նմանապէս կը սիրէ ընկերը Աստուծոյ համար, ամենակարող Արարչի արարածը լինելուն համար. վերջապէս նորա փառաց և կամաց համար: Ասկից կը հեռեւի որ մարդ կոյն պարտաւորութեաց աղբերակն մի է և գերազան, որ է Աստուած:

Արդ առ Աստուած ունեցած պարտաւորութիւնքը կը կատարէ յերկու փեռան սնանելով. զնա միայն ճանաչելով ճշմարիտ Աստուծոյ և նա երկրպագելով հոգով և ճշմարտութեամբ: Երբ մարդ իւր սրտին մէջ Տիրոջ երկիւղը սնուցանէ, բնականաբար լցուած կը լինի առ Այն սուրբ և անկեղծ յարգանքով և ջերմ շնորհակալութեամբ և երախտագիտութեամբ: Այս համար աշխարհային ոչ մի երկիւղ արժէք չունի. արիական առաքինութեամբ այս աշխարհիս մէջ, որ մարդոց համար սատեղադմի ընդարձակ դաշտ մի է, կը զինի ամեն փորձութեանց դէմ. կը դիմադրուէ անցուսահատ ամեն պատահմանց դէմ, որոց մէջ կը կրթուի առաւել եւս մարդոց բարոյականութիւնը եւ ազատութիւնը: Արդ յերկիւղ Տեառն սնանելով իւր կամքը և իւր ամեն գործերը կը համաձայնեցնէ ըստ ամենայնի բարոյակալութեան օրէնքին, որ Աստուծոյ և բարոյականութեան Աստուծոյն կամաց վերայ հիմնուած է. կը գործէ Աստուծոյ փառաց համար, կը սքանչանայ նորա ամեն կատարելութեանց վերայ. կը ջանայ կատարեալ լինիլ, որպէս կատարեալ է Աստուած. շնորհակալ կը լինի այն ամեն բարութեաց համար, որով մարդ լիացած է: Այլ

ջապէս կը մերժէ և կատէ, ամեն բան ինչ որ Աստուծոյ կամաց, կատարելութեանց եւ Աստուծոյ ամեն հակառակ է: Այլ խօսքով մարդ յերկիւղ Տեառն ծնանելով, սնանելով և զարգանալով՝ կը ճանաչէ, որ աշխարհը չէ երջանկութեան կայան, այլ ժամանակաւոր տեղ մը, ուր մարդ կոչուած է, իւր զինուոյ յաջողակութեամբ ստանալ այն գոգտականը, որ իւր ապագայ իրական կենաց սկիզբն է. հեռեւաբար նա, այսինքն իւր կոչումը ճանաչող մարդը՝ չորսներ աշխարհի մէջ տեւական հանգստութիւն և երջանկութիւն. նորա հոգին և սիրտը բնաւ աշխարհի մէջ առարկայի մը կատուած չը լինելով, հանապազ կը ձկտի այն գերագոյն Աստուծոյ ինքն է ճշմարիտ երջանկութիւն և մշտնջենական հանգստութեան:

Արդ առ Աստուած ունեցած իւր պարտքը հատուցանելով կրնող նի և կը հաւատայ թէ՛ Աստուծոյ մէջ, ստեղծող և նախախնամող աշխարհի, որով ոչ մի պարագայի մէջ չանպատուէր զԱստուծոյ, չանարգէր նորա մեծութիւնը արարածի զօրութեան հաւատարմանով: Խոստովանելով թէ՛ Աստուծոյ մէջ, հաւատ չընծայէր կատարելութեան, սնտիքներու և կանխակալ կարծեաց, որով շատ մարդիկ կը կարծեն թէ, ունին նոյնպէս արարածը մի այնպիսի զօրութիւն, զոր Աստուած միայն ունի: Այստեղ այն հեթանոսութիւնը, որ այսօր ամեն մարդոց սրտին և հոգւոյն վերայ կիշխէ, որ է չափազանց աշխարհասիրութիւն. վասնզի մարդ մինչդեռ պարտաւոր է իւր սիրտը միայն Արարչին նուիրել և միանգամայն խոստովանիլ, որ միայն նորա կը պատկանի, երբ արարածին կը տայ, կը նշանակէ արարածը Արարչին աւելի սիրել և իւր յոյսն

ու հաւատարմութեամբ արարածի վերայ գնել :
Վերջապէս հաւատարմութեամբ մարդիկ այս
մեծ ճշմարտութեան պիտի ծառայեն
Մտուածոյ այնպէս , ինչպէս նորա կա-
մայ եկամտաբերութեանց համաձայն է .
պիտի պաշտեն զՄտուած հոգւով և
ճշմարտութեամբ . իրենց պաշտօնը և
յարգանքը ճշմարիտ ճանաչողութիւն
պիտի նուիրեն Մտուածոյ և պիտի
ջանան նորա կամայ համաձայն կեանք
և գործ ունենալ աշխարհիս մէջ : Մյս
ամենը մարդկանց առ Մտուած ու-
նեցած պարտաւորութեանց պայման-
ներն են , զորս երբ լինի 'ի գործ գնեն
մարդիկ , այն ժամանակ պիտի տեսնեն
եղիլը նոր , որոյ մէջ ճշմարիտ Մտուածը
կը պաշտուի . և նորա ճշմարտութիւնը
կը թագաւորէ մարդ արարածոց սրբ-
տին և հոգւոյն վերայ փոխանակ այն
նորամուտ տիրողներուն , այսինքն
մարդկային շատ մը մօլի կրից , որոց
երեսէն հետզհետէ աշխարհը պիտի
ապականի և աւերի :

Համառօտիւ բացատրենք նայն
որէս թէ մարդկանց առ իրեարս ու-
նեցած պարտաւորութիւնքն ինչ են
և թէ անձնիւր մարդ լցուցանելով
իւր պարտաւորութիւնքը ինչ բա-
րեաց կը տիրանայ : Մարդիկ առ ի-
րեարս զանազան պարտաւորութիւնք
ունին , որոց ամենուն լրումն է արդա-
րութեամբ իշխել : Սակայն մարդիկ պար-
տաւոր են իրենց գործոց մէջ իրենց
յարաբերութեանց մէջ արդար լինիլ ,
վասն զի փոխանակ արդար լինելու ,
անիրաւին . փոխանակ ճշմարտութե-
ստութեան պաշտօն մատուցանեն ,
փոխանակ միմեանց օգնելու միասնէն .
փոխանակ հղօրը իրմէ տկարին կարեկ-
ցելու , զրկէ իւր իրաւունքէն . այն
տոտեն մարդկային ընկերականութիւ-
նը կարող չէ կառավարիլ և իւր օրի-
նաց մէջ յարատեւել . որովհետեւ

արդարութիւնն է միայն հիմն 'կար-
գաց և օրինաց և կապ միարանու թեան
Նոր վերցուի արդարութիւնը աչ-
խարհէն , այն ժամանակ ամեն օրէնք
բռնութիւն կը լինի և ամեն ընկերա-
կանութիւն վայրենութիւն . այն ժա-
մանակ թշուառութիւնը իւր վայրագ
ձիւրաններուն տակ կը մտնէ բովանդակ
մարդկային ազգը . վասն զի առանց
արդարութեան ոչ իրաւունք և ոչ
պարտք նշանակութիւն ունին : Մ-
ռանց արդարութեան առաքինու-
թիւնը ստուեր են . ինչպէս բարերա-
րութիւնը պարզ կեղծաւորութիւն .
վասն զի կան մարդիկ , որ միայն բա-
րերար անունն ստանալու և իրքեւ բա-
րերար համբաւ ունենալու համար ,
մէկը զրկելով միւսը կը բարերարեն .
մէկը վիրաւորելով միւսը կը բուժեն ,
մէկը տիրութեան և թախծութեան
մէջ համակելով ուրիշ մը կը սիրովեն
և կը մխիթարեն . մէկ խօսքով մէկը
յուսահատութեամբ սպաննելով ,
ուրիշ մը կը բաջալերեն . այս ամենը
բնաւ ուղղութիւն չունին իրենց մէջ
և բարբարոսութիւն կը համարուին
քան թէ մի այլ ինչ : Սոյն օրինակ
պարտուց հատուցումն չեն սրահա-
նէր մարդիկներէն ոչ բնութեան օրէնք
և ոչ բարոյականութեան :

Մարդիկ առ ընկերն ունեցած պար-
տուց մէջ արդարութեան հետ ուղղու-
թիւն ևս 'ի գործ պէտք է գնեն . որով
հետեւ շատ անգամ մարդիկ արդարու-
թեան խտուրտութեանը չը տանելով , կը
լքանին և կընկճին . սակայն ուղղու-
թեան հետ կապուած արդարութիւ-
նը պարտք կը դնէ մարդկանց վերայ
զոհել երբեմն իրենց արդար իրաւուն-
քը յօգուտ ընկերականութեան և 'ի
յառաջադիմութիւն մարդկութեան :
Գուցէ ծանր թուի այս շատերուն
բազմաթիւ օրէնքին ապաստանելով

որ ոչ մէկ ժամանակ իրաւանց զօհր
չուգեր, սակայն լաւ գիտեմք, որ
մարդկային ակար մտքէ ծնունդ ա-
ռած ամէն օրէնքներն անկատար են,
հետեւաբար կատարելագործութեան
ենթակայ. մինչդեռ բարոյականութեան
օրէնքը՝ որ ճշդապէս մարդ-
կանց պարտուց և իրաւանց սահմա-
նը կը գծէ, աշխարհի օրինաց պէս
անկատար չէ. այլ կատարեալ, վասն
զի կատարեալ Աստուծոյ մատանց կա-
տարեալ արտադրութիւնն է:

Արդ օրինաց պարտաւորութեամբ
կապուած են մարդիկ իրերաց հետ.
Հոս պէտք է սուրբ սէրը յանձնէր սի-
րոյ զանազանել, զոր մարդիկ իրենց
չարութեանց եւ ամբարշտութեանց
ծածկոյթ կամ պատրուակ չլինելով՝ նո-
րա անուան տակ ապաստանելով՝ ան-
խիղճ կերպով կը գործեն ամեն բան
զոր իրենց վայրագ կամքը կը թերադ-
րէ, կը գործեն ի շինութիւն անձանց
և ի բանգոր մն և յաւերածմն ողջոյն
աշխարհի: Սուրբ սէրը՝ որ ընկերակա-
նութեան կապն է, ըստ Առաքելոյն է
զօր կապարման, որով կը պարտաւորին
մարդիկ իրենց ընկերաց համար կամե-
նալ ամեն բարի բան, զոր կամին վա-
սըն անձանց, փափագիլ նոցա բա-
րութիւնը, կենաց ասպնջութիւնը
և խաղաղութիւնը, իւրեանց տաղան-
դը և ճանաչողութիւնը նոցա բա-
րեաց և օգտին համար ի գործ դը-
նել, մէկ խօսքով կը պարտաւորին ի-
րենց ընկերաց համար անձնագիր եւ
անձնուէր լինիլ:

Այն պարտաւորութիւնքը ոչն ժա-
մանակ լրիւ ի գործ կը դրուին. երբ
ընկեր բառին սահմանափակ նշանա-
կութիւն չը տան մարդիկ, նման շը-
րէից և շեթանասաց ընկեր ասելով
չիմանան իրենց մերձակորները, զա-
գականները, ազգակիցները, բարե-

կամներն ու ծանօթները. այլ ամեն
մարդ առանց ազգային խտրութեան,
առանց կրօնական խտրութեան, ա-
ռանց փիճակի և դրից խտրութեան.
վասն զի ամեն մարդ մի և նոյն նիւ-
թէն, մի և նոյն արիւնէն ստեղծուած
է, մի և նոյն Արարչէն հաստեալ է:
Աւրեմն հարուստը՝ աղքատին, տգէ-
տը՝ խմաստունին, հովիւը՝ հոտին,
հարատակը՝ վեհապետին ընկերն է:
Չը կայ մարդկային ցեղին մէջ կոչման
խտիր կամ դասակարգութիւն. ամէն
չը Բարի ստեղծութեան էն և Բարի վնէլ-
համար ստեղծութեան էն:

Այլ թէ ամեն մարդոյ սիրտն և հոգին
Աստուծոյ սիրով բոցավառի, եթէ
ամեն մարդ Աստուծոյ կատարելու-
թեանց և սրանչելեաց վերայ հիացող
սիրտ կրէ. եթէ ամեն մարդ ճանա-
չէ բարոյական օրէնքը և ճանաչէ իւր
ամեն պարտաւորութիւնքը և միան-
գամայն ի գործ դնէ. այն ժամանակ
կարծուած խտիրներն ինքնին կանհա-
տին. կալծուած միջնորմքն ինքնին
կ'անկանին և կը խորտակին:

Այնչեւ հոս եւս մարդոյ մը առ
ընկերն ունեցած պարտաւորութեանց
համառօտութիւնն էր. ուստի տես-
նեմք թէ՛ մարդոյ առ անձն ունեցած
պարտաւորութիւնքն ի՞նչ են: Այլ թէ
հարեւանցի ակնարկով մի միայն նկա-
տեմք մարդոյ սոյն պարտաւորութիւն-
քը, ամենէն դիւր հասուցանելի պի-
տի գտնեմք. որովհետեւ կը տեսնեմք,
որ առ հասարակ ամեն մարդ աւելի
իւր անձին համար կաշխատի, կը բըր-
անի և կը տքնի. իւր անձին համար
ամեն դժուարութեանց կը դիմագրա-
ւէ, ամեն նեղութեանց կը համբերէ
ամեն արկած անարտունջ կը տանի.
կարճասեմք իր անձը իր ընկերէն աւելի,
իւր ազգէն աւելի, մարդկութեն աւել-
ի և մինչեւ անգամ Աստուծոյն ա-

ւելի կը սիրէ : Բայց երբ իրեն ճշմարիտ մարդ, և իբրեւ ճշմարիտ քրիստոնեայ քննեմք մարդոյ առ անձն իւր ունեցած պարտաւորութիւնքը պիտի իմանամք, որ առ Աստուած և առ ընկերին ունեցած պարտաւորութեանց համար հաւասար է և գուցէ աւելի դժուարահատուց . վասն զի անձին պարտաւորութիւն չի նշանակեր առանց զԱստուած և զընկեր ի մօտի ունենալու աշխատել . անձին պարտաւորութիւն չը նշանակեր միայն մեր կամաց և հաճոյից համար ամեն օգտակար օրէնք և սկզբունք առ ոսն կոխել . անձին պարտաւորութիւն չը նշանակեր զի կը զայլս յիշաւանց, յաւիշտակել առանց սրտի կսկիծ մը ըզգալու այլոց իրաւունքը, որոյ կապուած է նոցա կեանքը . վերջապէս անձին պարտաւորութիւն չը նշանակեր յուսալով մեր զօրութեան, ապաւինելով մեր հարստութեան, յանդորրութիւն մեր մղի կենաց հալածել զարդարութիւն, հալածել զճշմարտութիւն, որ ազգաց կեանքն է և հոգին : Այս ամենը անձին պարտաւորութիւն չեն և չեն կրնար լինիլ :

Մարդոյ առ անձն իւր ունեցած պարտաւորութիւնքը կը պահանջեն . որ զգաստութեամբ բարեպաշտ չափաւորութիւն ունենայ իւր վայելման մէջ, իւր ցանկութեանց մէջ և իւր խնդրոց մէջ . վասն զի մարդ չափաւորութիւնը եւ բաւականութիւնը չը սիրելով շռայլութեան եւ զեղխութեան կը տայ ինքը զինքը, որով կը մեղանջէ թէ իւր անձին դէմ, թէ ընկերին դէմ և թէ Աստուծոյ դէմ : Շռայլ և զեղխ լինելով մարդ իւր անձին դէմ կը մեղանջէ, որովհետեւ շռայլութիւնը և զեղխութիւնը անբնական մարդոյ համար լինելով . քնսկան օրէնքը կը խոսնգարեն, կը

փծացնեն մարդոյ մէջ ամեն բնական ընդունակութիւնք և կոպակոնեն նորա բարոյական կեանքը . վասն զի շռայլութեամբ նիւթը բարոյականութեան կը տիրէ . մինչդեռ նա պարտաւոր է իւր չափաւորութեամբ այնպէս առնել, որ բարոյականութիւնը նիւթին վերայ իշխէ : Մարդ շռայլ կեանք ունենալով՝ իւր ընկերին դէմ կը մեղանջէ, վասն զի շռայլութեամբ մարդասիրական և բարերարելու առնն սուրբ զգացմունքները բնաջինջ կը լինին : Շռայլ երբ տեսնէ իւր նըմանը . կամ աւելի ճիշդ է ասել իւր եղբայրը անօգնական և ասպատակար, չզգար բնաւ նորա վերայ ամենափոքր կարեկցութիւն մի . երբ տեսնէ որ սովամահ կը լինի, չը սիրեր պատառ մի հաց տալ, երբ տեսնէ որ իւր ընկերը անիրաւ տեղը կը հալածուի և կը հարստահարուի, չուզեր օգնել և մխիթարել զայն իւր կարողութեամբ և ձեռնհասութեամբ : Մարդ շռայլ կեանք ունենալով՝ առ Աստուած ունեցած պարտաւորութեանց դէմ կը մեղանջէ, վասն զի փոխանակ ըստ պարտաւորութեան իւր սիրտը և սէրը միայն Աստուծոյ նուիրելու, նիւթական կենաց զոհած կը լինի . փոխանակ իւր մարմինը հոգւոյն գործիք և հպատակ դարձնելու, հոգին մարմնոյն հպատակ կեցուցած կը լինի . վերջապէս իւր առնն մտածութիւնքը և հոգը փոխանակ միայն Աստուծոյ և նորա օրինաց վերայ ընդ միշտ դարձնելու, շռայլութեան և զեղխութեան վերայ դարձուցած կը լինի . մէկ խօսքով ըստ Առաքելոյն նորա Աստուածը որովայն է : Ուրեմն մարդոյ առ անձն ունեցած պարտաւորութիւնն է չափաւորութիւն և բաւականութիւն կենաց, որով ո՛չ Աստուծոյ կը հեռանայ և ո՛չ յընկերէ : Ահաւասիկ բարոյական կրթ-

Թուօթեան սկզբունքները, զորս ըստ մերովսանն ջանացինք համառօտել : Այս ամենէն պարզ և մեկին կերեւի, թէ որչափ մարդիկ պարտաւոր են կրթութիւն բարոյականութեամբ : Թէ որչափ կարեւոր է մարդկանց բարոյականութիւնը, վասն զի աշխարհս ինչպէս բնական օրինօք, նոյնպէս և բարոյական օրինօք կը կառավարի և տեսանք միանգամայն, որ մարդկային ընկերակաւ նութեան տարրերքն ու հիմունքը բարոյական կրթութիւնն է :

Բարոյականութեան այս ամեն ըսկզբունքները իբրեւ հիմունք համարելով տեսնեմք այժմ թէ մեր Ազգին դպրոցները ի՞նչ ու զոլութիւն ունին : Իրաւ է որ մեք դպրոցաց մասին յատուկ վիճակագրութիւն չունինք մեր ձեռքը և ո՛չ մասնաւոր քննութիւնք, նոյնին վիճակը պատկերացնող, այսու ամենայնիւ ցարդ դպրոցներէն ելածներուն վերայ ակնարկմը եթէ ձգեմք, դիւրաւ պիտի կարողանամք նոցա արժէքը ճշտութեամբ գնահատել : Այն նկատելիք խկ կէտը այս պիտի լինի, թէ՛ բարոյականութիւն ազդային զըզրոցաց մէջ ի՞նչ տեղ գրաւած է և ի՞նչ աստիճանի կարեւորութիւն ստացած, որոյ ամեն ոք վերահասու պիտի լինի, եթէ մեր հասկացած և ըստ այնմ բացատրած բարոյական կրթութեան սկզբունքները իւր ձեռքը իբրեւ կանգուն առնելով մտնէ դպրոցաց մէջ և չափէ նոցա վիճակը, որով զգալի կերպով պիտի տեսնէ բարոյականի մեծ թերութիւնը : Վույցէ այլք մեզ հաւաակին այս մասին, սակայն մեք թէ՛ համոզելու և թէ՛ մեր ասածը հաստատելու համար Ազգին կեանքը հսկմաող եւ ապականող մոլութիւնքը մէջ պիտի բերեմք, որք կենդանի ապացոյցներ են բարոյականութեան պակասութեանը :

Ի նոտանէք մարդկութեան վառարանն է, ուստի որչափ որ ընտանեկան կեանքը անարատ, կենդանի և բարձր լինի, նոյնչափ մարդկային ընկերակաւ նութիւնը անարատ, կենդանի և բարձր կը լինի : Ի նոտանեկան կենաց անարատութիւնը, կենդանութիւնը և բարձրութիւնը ուսկից կըսկսի, ըստ մեզ դպրոցներէն, ուրեմն դպրոցներն ընտանեաց ձուլորաններն են : Զուլիչ գործարանի մը կազապարները որչափ օրինաւոր և կատարեալ լինին, այնչափ նոյն գործարանի արտադրութիւնքն ազնիւ և յարգի կը լինին : Այս սկզբամբ դպրոցի մը բարոյական հիմունքը որչափ հաստատոււն լինի, այնչափ բարոյական արդիւնքը ընտիր և անաբատ կը լինի :

Արբ ամեն ողջստոհ անձն ակնարկմը ձգէ Ազգին վիճակին վերայ, մեզ հետ պիտի խոստովանի որ ամբողջ ազգային կենաց մէջ ապականութիւն և անբնական կացութիւն մը կը տիրէ, պիտի խոստովանի որ մեր մէջ ընտանեկան կեանքը չունի այն վսեմութիւնը և բարձրութիւնը զոր անհրաժեշտ պարտ էր ունենալ, չունի այն ազնիւ յատկութիւնը, որ իրմէ կաղմուած Հայ-ընկերութեան կենդանութիւն և եռանդ ներշնչէ, և այս խիստ բնական է իւր դրից, վասն զի կենդանութիւնը բարոյականութեան արդասիք է, ուր չը կայ բարոյականութիւն, չը կայ հին ո՛չ կենդանութիւն և ո՛չ ոգի : Աւրեմն մեր մէջ ընտանեկան կեանքն ընդդէմ բարոյական օրինաց, ընդդէմ հաւատոյ և ճշմարտութեան ընկած է այն անարգ վիճակին մէջ, յորմէ բարձրացուց զայն քրիստոնէութիւնը : Ինչո՞ւ համար է այս աղետալի կեանքը, որովհետեւ ընտանիքը կաղմող անգամք իրենց կենաց մէջ պարտադանց են, անհաւատարիմ են

առաջուածային օրինաց դէմ. երբ հաւ-
տարիմ լինին ընտանեաց անդամք իւ-
րենց պարտուց, իրենց անբախ ուխ-
տին և սուրբ կոչման, անսրբութիւ-
նը և խառնակ կեանքը անհետ կը լի-
նին: Աւր կուսանին մարդիկ այս պար-
տաւորութիւնքը և ինչով կուսանին.
եթէ սոյն հարցմանց ՚ի պատասխանի
մասնաւոր տեղ մը չը ցուցնենք, այ-
սինքն չըսեմք թէ՛ դպրոցաց մէջ կու-
սանին, այսու հանգերձ՝ այս ևս ճշմա-
րիտ է, որ մարդմը սուր տեղ և ինչ
առարկայէ որ բան մը ուսանի, նոյն
տեղը, նոյն առարկայն այն մարդուն
գարոյն կը լինի: Հետեւաբար մարդիկ
ընտանեկան կենեաց պարտաւորութիւն-
քը դպրոցներէն կ'ուսանին և բարո-
յական կրթութիւն կուսանին: Վանի
որ այսօր ազգային կենեաց մէջ այս կու-
տարելութիւնը չկայ և երթալով ըն-
տանեկան կեանքը աւելի կը վատթա-
րանայ, այս մի անհերքելի ապացոյց է
որ մեր դպրոցները չունին ընթանի՛ք, այ-
սինքն հայր, մայր պատրաստելու վսեմ և
բարի յափշտակներ. որովհետեւ իրենց
հիմունքը բարոյական կրթութիւնը չէ:
Թողումք ընտանեկան կեանքը, հա-
րեւանցի ակնարկ մը ևս ազգային ար-
տաքին կենեաց վերայ ձգեմք. տեսնեմք
թէ ազգային անհատք իրենց գործառ-
նութեանց և յարաբերութեանց մէջ
ի՛նչ ուղղութիւններ ունին: Այս մա-
սին նոյնպէս խորագնին նկատողութե
հարկ չը կայ. վասն զի ամեն զեղծ-
մունք ակն յայտնի կը տեսնուին. ամեն
ուրեք նենգութիւն, խարդախու-
թիւն, շահասիրտութիւն, ստութիւն,
հեռ, նախանձ, ատելութիւն և աւ-
լըն և այլն կը տիրեն: Եթէ յանդգնու-
թիւն չը համարուի՝ թողլով ժողո-
վաւրդը մէկ կողմ, հայ-լուազրութիւ-
նը (բացառութեամբ) և վարչական
մարմինը մասնանիշ կառնեմք իբր ա-

պացոյց, ուրիշց ամեն ոք կարող է
ժողովրդեան կեանքն ևս խելամուծել:
Այս ամեն միւլութիւնքը ազգի մը յա-
ռաջագիմութեան և վերաշինութեան
տարերքը և հիմունքը սնչացընող ու-
տիճներ են. որովհետեւ ամեն օգտա-
կար գործ սիրոյ և միութեան ծնունդ է,
ուր անձնասիրութիւնը, որոյ հետե-
ւանքն է շահամոլութիւնը, կը տիրէ.
հոն սէր և միութիւն որսնելը յիմարու-
թի, գտնելը հրաշք է ըստ մեզ, վասն զի
անձնասիրութիւնը (իւր բուն նշանա-
կութեամբ) ներհակ է մարդասիրու-
թեան կամ ընկերասիրութեան սկզբանց:
Մարդասիրութեան հարկունը որչափ
ընդարձակ է, նոյնչափ անձուկ է անձ-
նասիրութեանը, որովհետեւ մինչդեռ
առաջնոյն առարկայն համայն մարդ-
կութիւնն է. ընդհակառակը վերջնոյնը
կամ սոսկ անձ մը, և կամ ընտանիք
մ' է: Չեմք ուղեր հոս անձնասիրու-
թեան հետեւանք եղող ամեն չարիք
մի աւ մի ստորագրել. այլ այս միայն
կասեմք, որ ազգային ամենաստրին
պաշտօնէն սկիսող մինչեւ ամենարար-
ձրոյ պաշտօնէն սկիսող և հոգին գերող
անձնասիրութիւնն է պատճառ: Այ-
դին կենսական խնդրոց երեսի վերայ
մնալուն:

Ինչպէս խաւարը՝ լուսոյ, նոյնպէս
այս միւլութիւնքը մարդկային պարտուց
պսկասութիւնն են. վասն զի երբ մարդ-
իւր մանկութեան հասակին մէջ ճա-
նաչէ ըստ ամենայնի իւր ամեն պար-
տաւորութիւնքը, անհնարին է, որ
նորա մէջ մուտ գտնեն արտաքոյ պար-
տուց որ և իցէ կիրք կամ մոլութիւն:
Արեւմն մեր դպրոցները ազգային
մանկտեաց՝ պարտուց վերայ ճանաչ-
ողութիւն կամ գաղափար չեն տար,
որովհետեւ եթէ իւր ծոցն ընդունած
ուսանողաց ճանտներ իրենց պարտա-
ւորութիւնքը, անկարելի էր, որ ազ-

գին մէջ տյայտի թերութիւնք լինելին :
 Ահաւասիկ այս եւս երկրորդ աստ-
 ցոյց մ' է , որ բարոյական կրթու-
 թիւնը մեր դպրոցաց մէջ մուտ չէ
 գտած և բնաւ արժէք չունի Ազգին
 ապագայն պատրաստողաց աչքին .
 վասն զի մինչեւ հիմա դպրոցներէն ար-
 ձակուած ուսումնաւարտ աշակերտ-
 ներէն չեմք տեսած մէկը և կամ լսած՝
 որ լինի այնպէս , ինչպէս բարոյական
 օրէնքը ամեն մարդոյ վերայ պարտք
 կ'դնէ , այսինքն լինիլ պարտաճանաչ
 և պարտականտար մարդ . կամ աւելի
 պարզ տեսնք . մինչեւ հիմա մեր զըզ-
 րոյները չեն հասուցած կապարեալ մարդ ,
 օգրախար անբամ մարդկային ընկերու-
 թեան , ճշմարիտ քաղաքացի և հարապա-
 րակ Հայրենեաց և Արեւելոց :

Արդ՝ քանի որ ազգային դպրոցնե-
 րը Ազգին մանկոյին կատարեալ մարդ ,
 օգրախար անբամ մարդկային ընկե-
 րութեան , ճշմարիտ քաղաքացի և հա-
 բաղատ զաւակ Հայրենեաց և Արեւելո-
 ց առնելու փոյթն ու ջանքը չունին ,
 տրեմն մինչեւ ցարդ ինչ ուսուցած են
 և այժմ ինչ կուսուցանեն . — գրել եւ
 կարդալ : Այսպէս ասելով՝ մենք չեմք
 այդաներ գրել և կարդալ իմանալը .
 ասել չեմք ուղեր , որ գրել ու կար-
 դալ իմանալը գէշ և վնասակար է , ե-
 թէ օգրախարն 'ի գործ գրուի : Սա-
 կացն ցաւ 'ի սիրտ կը խոտոտմանիմք ,
 որ մեր Ազգին մէջ գրել ու կարդալ ի
 ժանալը նենգ , խարդախ և սրտաւր-
 ակէս բան մը դարձած է , որովհետեւ
 այն որ մէկ քիչ գրել և կարդալ կու-
 սանի . փոխանակ ճշմարտութեան ,
 ուղղութեան և ժողովրդեան բարւոյն
 և օգտին ծառայեցնելու , ընդհակա-
 ռակն կը տեսնեմք , որ սոսկութեան ,
 ամեն կերպ խարդախութեան և ժո-
 ղովրդի յուզման եւ սրտակոխման
 համար կը ծառայեցնէ : Ասանկերուս

առաջոյց են ամենօրեայ հրատարա-
 կութիւնք , թէ թղթակցութիւնք եւ
 թէ զանազան յօդուածակերպ գրուած
 ներք , զորս եթէ մի առ մի քննէ մարդ
 պիտի գտնէ , որ կամ շահասիրութե-
 համար կուսակցութե մը պաշտպանու-
 թիւն և մի այլ կուսակցութեան սար-
 սաւէ , կամ այս ինչ անձի դէմ նախա-
 տինք և լուտանք , կամ առաջնորդի
 մը համար անուանարկում և կամ վեր-
 ջապէս գաւառի մը ժողովրդեան խա-
 ղաղ վիճակը վրդովելու համար շատ
 մը գրգռիչ գրութիւնք և կամ օգրա-
 կար սկիզբանց դէմ անմոական պայ-
 քար : Պարզ կերպով կերեւի՝ որ այս
 պիտի գրել և կարդալը ամենափոքր օ-
 գուտ մը չառնելէն զատ , մեծամեծ
 չարեաց և աղէտից պատճառ կը լինի .
 վասն զի այս տեսակ հրատարակու-
 թիւնք ժողովրդոց բարոյականութիւնը
 կրտաւանանեն և ժողովուրդը կը դիակ-
 նացնեն օգրախար խորհրդածութեանց
 եւ քննադատութեանց նկատմամբ ,
 Այս մասին մեք ինքնին տեսած եմք
 մարդիկ , որք աւելի սիրով և փափա-
 գանօք կը կարդան շարժալի յօդուած
 մը , քան թէ Աւետարանի կամ Սուրբ
 Արոց տուն մը : Այս՝ ժողովրդեան մը
 անկենդանութեան յայտնի նշանն է . վա-
 րն զի ամեն բարի և սուրբ զգացմունք-
 ները , որով մարդ վառ և աշխոյժ կը
 լինի , կը նշանակէ , որ նոցա մէջ մարած
 են ամենեւին :

Այլ կարդալ և գրել իմանալուն
 հետեւանքն է առաջնորդական ազգա-
 վնաս խնդիրները , որք միշտ անպակաս
 են . միշտ գաւառները ասով կը տագ-
 նառնին Սիւնի կարդալ և գրել իմացող
 առաջնորդները , որք բնաւ չեն գիտեր
 իրենց կոչումը և պարտքը , ինչ դերեր
 չեն խաղացած և չը պիտի խաղան այ-
 սուհետեւ միամիտ ժողովրդեան գըլ-
 խուն , քանիք քանիք կեղծ մահաբազրու-

Թիւններ չեն յօրինած յանուն և 'ի դիմաց Ժողովրդեան . միմիայն իրենց շահամոլական և փառասիրական դիտումներն յառաջ վարելու համար ինչ դիմակներու տակ չեն ծածկուեր . յանուն ազգասիրութե , յանուն կրօնի և եկեղեցւոյ , յանուն յառաջադիմութեան ինչ կեղեքումներ չեն գործեր 'ի շնորհրդ միայն լոկ գրել և կարդալ իմանալուն : Այսինքն , հազար երանի կրօնէր , եթէ բնաւ չը գիտնային այս տեսակ գրել և կարդալ , որով գոնէ չէին յաջողեր ընդունիլ այս տեսակ պաշտօն մը և այդչափ չարիք գործելու միջոց չէին ունենար :

Արդ՝ միթէ այս տեսակ գրել եւ կարդալ ուսուցանող դպրոցները Ազգին յառաջադիմութեան նշան են . միթէ Ազգին պարծախք են : Աստ մեզ աւելի լաւ կր լինէր եթէ ունենայինք մէկ դպրոց , որ ուսուցանէր մարդկային աւան պարտաւորութիւնքը . բան թէ այսպէս գրել և կարդալ ուսուցանող հարիւր դպրոց ունենալ : Թէ մեր դըպրոցաց սոյն դրութիւնը ինչ գլխաւոր պատճառներ է յառաջ եկած է , միւս անգամ կը խօսիմք այս մասին վերայ :

(Շարունակելի :)

Գ . Ս . Խ .

ՖԵՆԵՐԻ ՀԵՐՁՈՒԱԾՐ ()

«Բանագրեց զմեզ Դիէնէրի Ժողովքը , սակայն ասով աւելի ազատեց ըզմեզ : Իրեն մեղի դէմ թափած անէծքը՝ իբրեւ մայիս ամսոյն մեղմ անծրեմ՝ իջաւ մեր գլխոյն վրայ , որ է նշան դարնանային վերանորոգութեան :

(*) Սոյն ընտիր յօդուածը արժանի կը համարինք Մասիս պատուական լրագրէն առնելով ՍԺԻ մէջ կրկին հրատարակել :

Այնչափ դարեր մեր վրայ ծանրաբեռնեցին , և թշուառութեան , տղի տութեան և անարգութեան մէջ ըզմեզ տառապեցնելէն վերջը կը յանդգնի եւս մերթելու զմեզ Վրիստոսի եւ կեղեցիէն , յանուն Հոգւոյն Սրբոյ , նոյն իսկ սրդւոյն (Ստուածոյ՝ որ մարդկան ներելու համար միայն յաշխարհ եկաւ :

Ահ , ինչ ըսած պիտի ըլլայ այն սիրոյ Աստուածը իւր հրեշտակներուն՝ երբ տեսաւ որ շատ մը եպիսկոպոստներ և Աբբհիմանտրիտներ իր վեց միլիոն որդիքները ձեռքէն յափշտակելու հեղինակութիւն իրմէ առած կը կարծեն :

Արդարեւ յիմարութիւն մը մանաւանդ թէ ըսեմ ամբարշտութիւն և անարգանք մը ըրած կըլլային Պաւլոս զարները աստուածային արդարութե դէմ՝ եթէ կարծէին որ Աստուած այս անիրաւ նզովքին հաստատութիւն տուած ըլլայ :

Ինաւ հոգերնիս չէ (Յոյներէն բաժնուելու համար , ոչ մեր՝ և ոչ ալ Ուղղօփառ եկեղեցւոյն նկատմամբ :

Ամենեւին մեր կրօնքին վարդապետութեանց մէջ նորութիւն մը մուծած չեմք , ոչ աւելցուցած եմք եւ ոչ ալ նշանախեց մը անգամ հանած եմք անոնցմէ : Արդարեւ շատ ժամանակ յառաջ կրնայինք (Յունաց լուծը թօթափել՝ եթէ կամենային որ և իցէ հերետիկոսութեամբ մը ուղղփառ հաւատքէն զարտուղի : Այն իսկ Դիէնէրի Ժողովքն ալ իւր կոնդակին մէջ ոչ թէ հերետիկոսութեան մը համար զմեզ կը դատապարտէ , այլ նորահաս յանցանքի մը համար , այսինքն Առգայնութեան համար , որ ուրիշ բան չէ՝ եթէ ոչ պաշտպանութիւն մեր իրաւանցի իբրեւ մարդ և իբրեւ ազգ : Ազգայնութիւնն ոչ միայն յանցանք մը